

Women's occupation in the family economy from the perspective of jurisprudence and subject law

Nayereh Mohammadali Ibrahim¹, Maryam Aghaei Bajestani^{2*}, Seyed Mohammadreza Imam³

1. PhD Student Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.

2. Associate Professor Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.

3. Associate Professor Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 41-60

Article history:

Received: 2 Oct 2021

Edition: 11 Dec 2021

Accepted: 3 Feb 2022

Published online: 25 Jun 2022

Keywords:

Female Occupation, Family Economics, Jurisprudence, Subject Law

Corresponding Author:

Maryam Aghaei Bajestani

Address:

Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Semnan Branch, Islamic Azad University, Semnan, Iran.

Orchid Code:

0000-0002-3556-512X

Tel:

023-33654040-9

Email:

maqaib@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aim: Women's occupation has always been a topic of discussion. In this article, an attempt has been made to study women's occupation in the family economy from the perspective of jurisprudence and law.

Materials and Methods: This is a descriptive-analytical article using the library method to investigate the question.

Ethical considerations: In this article, the originality of the texts, honesty and trustworthiness have been observed.

Results: The findings indicate that the issue of women's occupation has been accepted from the perspective of jurisprudence and law. Of course, women's occupation in jurisprudence and law is subject to conditions. Islam does not fundamentally forbid occupation and earning for women, and in most jobs it considers women to be safe. Women's occupation can play an effective role in helping the family economy and improve the economic conditions of the family and society.

Conclusion: Paying attention to the working and occupation situation of women and guiding them to the labor market can provide the ground for better use of this potential force in society. In general, to improve the occupation conditions of women, which leads to their greater participation in work and presence in society, and as a result, the material and spiritual progress of society.

Cite this article as:

Mohammadali Ibrahim N, Aghaei Bajestani M, Imam SM. Women's occupation in the family economy from the perspective of jurisprudence and subject law. *Economic Jurisprudence Studies*. 2022; 4(2):41-60.

فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، دوره چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۱

اشتغال زن در اقتصاد خانواده از نگاه فقه و حقوق موضوعه

نیره محمدعلی ابراهیم^۱، مریم آقایی بجزستانی^{۲*}، سید محمدرضا امام^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

۲. دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

۳. دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: اشتغال زنان همواره از موضوعات محل بحث و نظر بوده است. در این مقاله تلاش شده به بررسی اشتغال زن در اقتصاد خانواده از نگاه فقه و حقوق موضوعه پرداخته شود.

مواد و روش‌ها: مقاله توصیفی - تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی سؤال مورد اشاره پرداخته است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

یافته‌ها: یافته‌ها حاکی است که از منظر فقه و حقوق موضوعه اشتغال زنان پذیرفته شده است. البته اشتغال زنان در فقه و حقوق تابع شرایطی است. اسلام اساساً اشتغال و کسب درآمد را برای زنان ممنوع نمی‌داند و در اغلب مشاغل زنان را بدون اشکال می‌داند. اشتغال زنان می‌تواند نقش مؤثری در کمک به اقتصاد خانواده داشته و باعث ارتقاء شرایط اقتصادی خانواده و جامعه شود.

نتیجه: توجه به وضعیت کار و اشتغال زنان و هدایت آن‌ها به بازار کار می‌تواند زمینه بهره‌گیری بهتر جامعه از این نیروی بالقوه را فراهم آورد. به طور کلی برای بهبود شرایط اشتغال زنان که موجب مشارکت بیشتر آنان در کار و حضور در اجتماع و در نتیجه پیشرفت مادی و معنوی جامعه می‌گردد.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۴۱-۶۰

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۱۰

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰/۰۹/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۴

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۴/۰۴

واژگان کلیدی:

اشتغال زن، اقتصاد خانواده، فقه، حقوق موضوعه.

نویسنده مسوول:

مریم آقایی بجزستانی

آدرس پستی:

ایران، سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد سمنان، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی.

تلفن:

۰۲۳-۳۳۶۵۴۰۴۰-۹

کد ارکید:

0000-0002-3556-512X

پست الکترونیک:

maqaib@gmail.com

۱. مقدمه

فعالیت زنان در عرصه اشتغال امروزه در جوامع مدرن، تحولات زیادی در کلیه فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و غیره به وجود آورده و به عنوان مهم‌ترین ابزار کارآفرینی مدرن مورد توجه قرار گرفته است، چرا که زنان با داشتن دیدی خلاق و برخوردار از مهارت‌های بالا، به عنوان عامل اصلی تربیت فرزندان نقش بسیار مهمی در چرخه‌ی اقتصاد خانواده و جامعه دارند و در جامعه اسلامی وجود و حضور آن‌ها حتی در تمامی دستاوردهای پیشرفته امروزی مشهود است. در همین حال، خانواده به عنوان یک واحد اجتماعی با ابعاد و کارکردهای گوناگون زیستی، معنوی، اقتصادی، فرهنگی، حقوقی و روانی متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی (عقد نکاحی که مشروعیت ارتباط زن و مرد را معین می‌سازد) و هم‌خونی با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، فرزند، برادر و خواهر در ارتباط متقابل اند و فرهنگ مشترکی را پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می‌کنند (ساروخانی، ۱۳۸۱، ۱۳۶).

در نظام توحیدی خداوند الگوی اقتصادی سالم و متعادل در امور زندگی انسان‌ها را ارائه نموده است تا انسان بتواند راه راست را از بیراهه تشخیص دهد. بدون تردید، مهم‌ترین پایه‌های زندگی انسان را امور مالی تشکیل می‌دهد و بزرگترین زیان‌هایی که گریبان‌گیر انسان است از افراط و تفریط می‌باشد؛ تا زمانی که این مسئله حل نشود آرامش جامعه به‌طور کامل تأمین نخواهد شد (رضایی آهوانویی، بی‌تا، ۱۴۶). و خانواده با مسائل و مشکلات گوناگون

روبرو خواهند بود. برای رسیدن به اقتصاد سالم در خانواده همکاری اعضای آن لازم و ضروری است که در این میان نقش مادر با توجه به مسئولیت مادری و همسری‌اش مهم‌تر است. اسراف و مخارج فرعی و غیرضروری نه فقط سطح بهره‌وری اعضای خانواده را کاهش می‌دهد، بلکه به صورت فرهنگ و عادت نامطلوب به نسل‌های آینده منتقل می‌شود و جامعه نیز در معرض انواع آسیب‌های اقتصادی قرار می‌گیرند. اما آیا نقش زنان در اقتصاد خانواده صرفاً به تربیت مسائل مربوط به اسراف و پرهیز از مخارج فرعی و غیرنیاز و عدم بار کردن هزینه‌های اضافی بر اقتصاد خانواده محدود می‌شود؟ آیا به غیر از این امر می‌توان به اشتغال زنان و نقش آنان در اقتصاد خانواده به عنوان یک عنصر مهم پرداخت؟ به عبارتی اشتغال زنان در فقه و حقوق چه جایگاهی داشته و چه تأثیری در اقتصاد خانواده دارد؟ فرضیه مطرح شده به این شکل قابل طرح است که «اشتغال زنان در فقه پذیرفته شده و این امر می‌تواند در ارتقاء اقتصاد خانواده تأثیرگذار باشد». مقاله حاضر درصدد بررسی سؤال و فرضیه مورد اشاره است. در همین راستا ابتدا ارزش کار در اقتصاد اسلامی تبیین و تحلیل شده، سپس به اشتغال زن در فقه و حقوق موضوعه پرداخته شده و در نهایت از نقش اشتغال زن در اقتصاد خانواده بحث شده است.

۲. مواد و روش‌ها

مقاله توصیفی - تحلیلی بوده و با استفاده از روش کتابخانه‌ای به بررسی سؤال مورد اشاره پرداخته است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

یافته‌ها حاکی است که از منظر فقه و حقوق موضوعه اشتغال زنان پذیرفته شده است. البته اشتغال زنان در فقه و حقوق تابع شرایطی است. اسلام اساساً اشتغال و کسب درآمد را برای زنان ممنوع نمی‌داند و در اغلب مشاغل زنان را بدون اشکال می‌داند. اشتغال زنان می‌تواند نقش مؤثری در کمک به اقتصاد خانواده داشته و باعث ارتقاء شرایط اقتصادی خانواده و جامعه شود.

۵. بحث**۵-۱. ارزش کار و اشتغال در اقتصاد اسلامی**

دین اسلام به هر کس که کار و تلاش بیشتری انجام می‌دهد، ارزش بیشتری می‌بخشد و البته وی به نتایج بهتری هم خواهد رسید. به همین دلیل دین مبین اسلام، مردم را برای برطرف کردن نیازهای زندگی، به کار و کوشش امر کرده، از بیکاری، تنبلی و سربار دیگران شدن به شدت منع نموده است. قرآن کریم می‌فرماید: «به تحقیق شما را در زمین مسلط کردیم و برای شما در آن وسایل و مایه‌های

زندگی قرار دادیم تا شما به کوشش خود از زمین و آنچه در آن است، استفاده برید و شکر گزارید، ولی شما اندک شکر می‌کنید» (اعراف/۱۰). پیامبر اعظم (صلی‌الله علیه و آله و سلم) افراد تنبل و بیکار را که تن به کار نمی‌دهند و می‌خواهند از دست رنج دیگران استفاده کنند، مورد نکوهش و سرزنش شدید قرار داده، می‌فرمایند: «از رحمت خدا دور است کسی که بار زندگی خود را به گردن دیگری بیندازد. ملعون است، ملعون، کسی که اعضای خانواده‌اش را در اثر ندادن نفقه تباه کند» (ابن شعبه، ۱۳۸۲، ۳۷). امام باقر (علیه‌السلام) یارانش را به کار و کسب تشویق می‌کرد، از شغل آن‌ها می‌پرسید و اگر بیکار بودند، سفارش می‌کرد به کاری مشغول شوند و می‌فرمودند: «من کسی را که کار و کاسبی را رها کرده و به پشت بخوابد و بگوید: خدایا! روزی‌ام ده، دشمن دارم». ایشان به یکی از یارانش که بیکار بود، فرمودند: «مغازه‌ای بگیر و جلویش را جارو بکن و آب بیاش و بساطی در آن بگستر. چون چنین کنی، وظایف‌ات را انجام داده‌ای» آن گرامی تنها سفارش به کار نمی‌کرد، بلکه خود نیز به باغ و مزرعه خویش می‌رفت و حتی در هوای گرم تابستان، عرق‌ریزان کار می‌کرد (کلینی، ۱۴۰۷، ۴، ۱۲).

پیامبر اکرم (صلی‌الله علیه و آله و سلم) نه تنها با راهنمایی‌ها و زمینه‌سازی‌های خود، موجب هدایت افراد به سوی میدان‌های کاری می‌شد، بلکه خود نیز عملاً وارد صحنه شده، همدوش با دیگران کار می‌کرد. ابن عمرو می‌گوید: «روزی امام صادق (علیه‌السلام) را در یکی از باغ‌ها ملاقات کردم. آن

امام صادق (علیه السلام) به نقل از پدر بزرگوارش امام باقر (علیه السلام) در موضوع راه‌سازی فرمودند: پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله)، یکی از راه‌های عمومی را که آب، آن را خراب کرده بود، با چیدن سنگ تعمیر کرد. به خدا سوگند! انسان‌ها و چهارپایان تا این لحظه از آن استفاده می‌کنند» (بحرانی، ۱۴۱۱، ۱، ۳۲۹).

بنابراین آنچه که در فرهنگ اسلام به زیبایی به چشم می‌خورد، وجود فرهنگ کار و تلاش و لزوم آن برای هر فرد مسلمانی است که اصل را بر کار و تلاش قرار می‌دهد و البته اگر لازم می‌شد استراحت نیز می‌نمودند و این متفاوت است با اینکه در فرهنگی اصالت با لذت و تفریح باشد و اگر لازم شد به دنبال کار بروند. در واقع وجود فرهنگ کار و تلاش فقط به هدف ایجاد یک منبع درآمد نبوده بلکه اهداف بسیار دیگری نیز در میان هست به همین دلیل کار کردن بر هر فردی چه فقیر باشد و چه غنی، بایسته و لازم گردیده است.

۵-۲. اشتغال زن در فقه

از دیدگاه قرآن، زن و مرد در ارزش‌های انسانی یکسان هستند، هرچند در یک نگرش غایت‌مدارانه، زن و مرد به تناسب خصوصیات و ویژگی‌های خاص خود در راستای آن غایت تفسیر می‌شوند؛ ولی در اصول کلی اسلام تفاوتی میان زن و مرد نیست. البته باید توجه داشت که اولویت و ارزشمندی حضور زنان در امور خانواده است و اشتغال به‌طور کلی در مرتبه دوم قرار می‌گیرد که پس از انجام

حضرت لباس مخصوص کار پوشیده بود و بیل به دست گرفته، در باغ خویش مشغول کشاورزی بود. چنان فعالیت می‌کرد که عرق از پیشانی مبارکش می‌ریخت. گفتیم: فدایت شوم! بیل را بدهید تا من کار کنم. فرمودند: «دوست دارم آدمی برای کسب روزی حلال در برابر آفتاب آزرده شود» (نوری، ۱۴۰۸، ۲، ۴۱۷).

حضرت خاتم‌الانبیاء (صلی الله علیه و آله و سلم) و دیگر معصومان (علیهم السلام)، مسلمانان را به کار و تلاش توصیه می‌کردند و برای مشاغل تولیدی، صنعتی، تجاری و دیگر شغل‌ها، اهمیت خاصی قائل بودند. امام صادق (علیه السلام) در رابطه با خانه‌سازی به فردی که در اثر جهل و غرور تن به کار نمی‌داد و خود را نیازمند دیگران نموده بود، فرمودند: «برو کارکن و در بالای سرت بار حمل کن و از مردم بی‌نیاز باش. همانا رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) سنگ‌ها را به دوش خود حمل می‌کرد و دیوار خانه‌اش را می‌ساخت» (حر عاملی، بی‌تا، ۱۷، ۳۸). امام علی (علیه السلام) در موضوع باغداری به سلمان فرمودند: «باغی را که پیامبر با دستان خویش آن را ساخته و درخت‌هایش را کاشته است، برای فروش به مشتریان عرضه کن» و سلمان هم باغ پیامبر را فروخت (بحرانی، ۱۴۱۱، ۱، ۳۳۱). در رابطه با چوپانی از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) نقل شده که فرمودند: «تمام پیامبران الهی پیش از آنکه به مقام نبوت برسند، مدتی چوپانی کردند.» از ایشان سؤال شد: آیا شما هم چوپانی کرده‌اید؟ فرمودند: «بلی، من مدتی گوسفندان اهل مکه را به چراگاه برده‌ام».

از یک سو بنابر مشارکت سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... زنان است و برای همین هدف، زنان فراوانی در مراکز دانشگاهی کسب دانش و تخصص می‌کنند. و البته از سوی دیگر وظایف همسری و مادری زنان مطرح می‌شود که ممکن است با اشتغال ایشان به ساختار خانواده آسیب وارد شود (منصورنژاد، ۱۳۸۶، ۱۴۰). لیکن در بهره‌برداری زنان از این حق تردیدی نیست. اما آنچه باید ملحوظ شود آن است که اشتغال زنان خارج از منزل از نظر دین و فطرت و طبیعت ایشان، نقش اساسی و مهم آنان نبوده بلکه نقش همسری و مادری ایشان محوری‌ترین نقش آنان در جامعه است و هیچ‌کس نمی‌تواند انکار کند که تربیت فرزندان و ادای نقش مادری و همسری، مهم‌ترین مشغله و نقش زنان محسوب می‌شود (ندری ابیانه، ۱۳۸۵، ۹۷). اگرچه داشتن شغلی با ارزش اجتماعی و به خوبی از عهده آن برآمدن، عزت نفس را زیاد و به ایجاد احساس ایمنی و هویت باثبات کمک می‌کند ولی اگر جامعه به زنان بگوید که به آن‌ها نیازی ندارد و اشتغال آن‌ها امکان‌پذیر نیست، در آنان، تردید و سرخوردگی پدید می‌آید و از عزت نفس آن‌ها کاسته می‌شود (ماسن و همکاران، ۱۳۷۶، ۵۸۷). لذا اهمیت ندادن به نقش و جایگاه و اشتغال زنان می‌تواند موجب سرشکستگی و کاهش عزت و اعتماد به نفس آنان گردد. زن بدون مناقشه یکی از دو رکن اساسی خانواده است که در سازمان‌دهی و مدیریت اقتصادی خانواده نقش اساسی ایفا می‌کند.

مسئولیت‌های خانوادگی مطلوبیت می‌یابد (نوری، ۱۳۹۰).

در قرآن کریم حدود ۴۰۰ آیه در تشویق به کار و تلاش و بیان ارزش و اهمیت کار و تلاش وارد شده است و همچنین تعدادی از آیات به مشاغل پیامبران بزرگوار الهی پرداخته که آن‌ها در کنار رسالت‌مندی و هدایت‌گری برای جامعه اشتغال به کار و فعالیت داشته تا هم معاش خویش را تأمین کنند و هم دیگران را در این مسیر تشویق به کار و تلاش نمایند (نادعلی، ۱۳۹۱، ۹۶). از طرفی در آیات گوناگون دیگر مانند داستان ملکه‌ی سبأ در سوره‌ی نمل به صلاحیت و شایستگی زنان در امور مختلف سیاسی، اقتصادی و اجتماعی اشاره نموده است که به این ترتیب می‌توان گفت، اسلام جامع‌ترین و کامل‌ترین نگرش نسبت به اشتغال زن و شخصیت زن دارد. از نظر قرآن، پاداش اخروی و قرب الهی به جنسیت مربوط نیست، به ایمان و عمل مربوط است. خواه از طرف زن باشد و یا از طرف مرد. قرآن در کنار هر مرد بزرگ و قدیسی از یک زن بزرگ و قدیسه یاد می‌کند (شاهدی و فرجودی، ۱۳۸۹، ۱۲۲). یعنی مسئولیت‌های اقتصادی در حوزه‌ی رفتار و تلاش انسانی و روابط اجتماعات بشری از مهمترین مسئولیت‌هاست که همه‌ی انسان‌ها در برابر آن مسئول و متعهدند و هرکس به سهم خویش و به مقدار توانی که دارد، باید برای رفع نابسامانی اقتصادی جامعه‌ی خویش و جامعه‌ی بشری بکوشد (پلویان، ۱۳۹۴، ۸۸). امروزه در فرهنگ ایرانی-اسلامی و در کشور ایران، مسئله اشتغال زنان از اهمیت برخوردار است؛ زیرا

اگر مردان چیزی تحصیل کنند مالک آن می‌شوند، زنان نیز اگر مالی به دست آورند مالک آن خواهند بود». «اكتساب در موردی استعمال می‌شود که شخص برای خود به دست آورده، کسب در جایی که برای خود و دیگری، کسب یک نوع حیات و اختصاص است چه با یک عمل اختیاری مثل صنعت و شغل باشد و چه با اتصاف شخصی به صفتی مثل ذکوریت و انوئیت که موجب تفاوت در نصیب و سهم می‌شود.» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ۵، ۱۷۴) این بیان، افزون بر پذیرش حق مالکیت برای زنان، جواز اشتغال برای آنان را نیز مانند مردان ثابت می‌کند؛ زیرا در این آیه کریمه حلال بودن اکتساب؛ یعنی تحصیل درآمد فرض شده و سپس درباره مالکیت درآمد حاصل از آن اظهار نظر شده است.

همچنین خداوند در سوره قصص از دختران حضرت شعیب (ع) نام می‌برد که به کار چوپانی اشتغال داشته‌اند. ایشان به دلیل عفاف و تحجب خود، تا پس از رفتن چوپانان مرد، از سیراب نمودن گوسفندان خودداری می‌کردند خداوند در بیان این آیات، به خوبی کیفیت حضور زنان در اجتماع و برخورد با مردان بیگانه را تشریح کرده است. در آیه دیگری نیز آمده است: (فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ) (بقره/۲۳۴)؛ «باکی بر شما نیست، در آن اموری که زنان در رابطه با خود و از روی معروف انجام می‌دهند». اطلاق و عموم این آیه، شامل اتخاذ شغل نیز می‌شود؛ یعنی اگر زنان بخواهند در بخشی از زندگی خود که فارغ از انجام حقوق دیگران است، به فعالیت‌های اقتصادی و یا

در متون اسلامی و تاریخ نیز آمده است که پیامبر (ص) به زنان و توانایی آن‌ها اهمیت می‌داده و در هنگام جنگ برخی از زنان را مأمور مداوای مجروحان جنگی می‌کرده و هنگام حرکت به سوی میدان جنگ گروهی از زنان را که در معالجه‌ی بیماران و مجروحان تخصصی داشتند، با خود همراه می‌برد و برای آنان در کنار میدان جنگ خیمه‌ای بر پا می‌کرد تا به هنگام مجروح شدن سربازان با انتقال به خیمه‌ها، زنان به مداوای آنان بپردازند. زنانی دیگر را که تخصص در مداوا و معالجه نداشتند، به منظور دادن غذا و آب به سربازان و نگهداری از آذوقه و دیگر مسائل لشکر با خود به همراه می‌برد (فهیم کرمانی، ۱۳۴۷). از طرفی اشتغال زنان در عصر پیامبر (ص) به شکلی گسترده به چشم می‌خورد. در تمامی شغل‌های رایج آن زمان زنان حضور داشتند و زینب عطاره، شغلش فروش لوازم آرایش زنانه بوده است (صدوق، ۱۴۰۸) و حتی خداوند نیز در سوره‌ی نساء آیه ۳۲ با بیان بهره‌ای از آنچه زنان برای خود کسی کرده‌اند، عملاً به اقتصاد و اشتغال و درآمد زنان اشاره می‌کند.

۵-۳. ادله

۵-۳-۱. آیات قرآن

برای اشتغال زنان در فقه دلایل مختلفی قابل طرح است. یکی از ادله، آیات قرآن در این خصوص است. خداوند در آیه ۳۲ سوره نسا قرآن کریم می‌فرماید: «لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْتُمْ وَاَللِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْتُمْ وَاَللِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْتُمْ» همانگونه که

نمی‌پذیرند به همین دلیل خدای متعال در ادامه آیه به دنبال بیان علتی از ناحیه دختران حضرت شعیب می‌باشد تا علت به عهده گرفتن چنین کار سختی را بیان نماید و آن گونه که مشهود است بعد از این اتفاق نیز با ازدواج حضرت موسی (علیه‌السلام) با دختر حضرت شعیب (علیه‌السلام) ایشان است که چنین شغلی را بر عهده می‌گیرد.

خداوند متعال در بخشی از آیه ۲۳۴ سوره بقره می‌فرماید: «فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ» باکی بر شما نیست؛ در آن اموری که زنان در رابطه با خود و از روی معروف انجام می‌دهند. این آیه هرچند در مقام دادن اختیار به زنان پس از تمام شدن عده می‌باشد (طباطبایی، ۱۴۱۷، ۲، ۲۴۲)، اما شاید بتوان از اطلاق و عموم آیه اتخاذ شغل را نیز فهمید، یعنی اگر زنان بخواهند در بخشی از زندگی خود که فارغ از انجام حقوق دیگران است به فعالیت‌های اقتصادی و یا اجتماعی بپردازند، مانعی ندارد به شرطی که طبق فرموده قرآن بر اساس معروف یعنی اصول عقلانی و انسانی و عرف جامعه باشد. که این اصول در سخن امیرالمؤمنین علیهم‌السلام به خوبی مشهود است آنجا که می‌فرمایند: «به زن بیش از حد و توانش کار واگذار مکن و این، برای حال او بهتر است و برای زندگی او مناسب‌تر است؛ زیرا زن ریحانه است و کارگزار نیست» (جعفری، ۱۳۵۷، ۳۱). علتی را که امام (علیه‌السلام) برای این دستور و دستورات مشابه آن بیان فرموده، علت بسیار حساب‌شده‌ای است که با ساختمان روح و جسم زنان سازگار است، هرچند بعضی در سخن، حاضر

اجتماعی بپردازند، مانعی ندارد؛ به شرطی که طبق فرموده قرآن بر اساس معروف یعنی اصول عقلانی و انسانی و عرف جامعه باشد.

برخی از آیات و روایات می‌تواند منعکس‌کننده دیدگاه اسلام در مقوله کار و تلاش زنان در جامعه باشد. کار چوپانی دختران حضرت شعیب (علیه‌السلام) و جایگزین شدن آنان در نگهداری از گوسفندان بجای پدرشان از جمله مواردی است که در سوره قصص آیه ۲۳ در مورد اشتغال زنان، در قرآن به آن اشاره شده است. در این آیه می‌فرماید: «وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصَدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ» (قصص/۲۳). و هنگامی که به (چاه آب مدین رسید، گروهی از مردم را در آنجا دید که چهارپایان خود را سیراب می‌کنند، و در کنار آن‌ها دو زن را دید که مراقب گوسفندان خویشند به آن‌ها گفت کار شما چیست؟ گفتند ما آن‌ها را آب نمی‌دهیم تا چوپان‌ها همگی خارج شوند، و پدر ما پیرمرد مسنی است.»

به خوبی فهمیده می‌شود که آیه به دنبال جواز اشتغال زنان در شرایط اضطراری نیست بلکه به دنبال بیان علت برای شرایط کار سخت زنان است و این بدین معنی است که جواز اشتغال زنان در شرایط عادی مفروض می‌باشد. چرا که قاعدتاً چوپانی کاری آسان برای یک زن نمی‌باشد و به حضور در بیابان و صحرا دور از خانه نیاز دارد که خود مخاطرات امنیتی خود را دارد چنانکه حتی امروزه نیز معمول زنان چنین شغل و مسئولیتی را

چرا که طبیعی است در هر جامعه توجه به نیازها و تخصص‌های آن دوره و از طرف دیگر شرایط و توانایی‌های زنان، می‌تواند در روی آوردن به شغل‌های گوناگون موثر باشد. همچنین با تحولات علوم، رشد تکنولوژی و جایگزینی ماشین‌آلات پیشرفته صنعتی، قالب‌های موجود مشاغل با آنچه در گذشته بوده بسیار متفاوت است. ولی این در اصل موضوع که حضور زن با حفظ موازین شرعی در عرصه فعالیت‌های اقتصادی است، تغییری ایجاد نخواهد کرد.

۵-۳-۳. مصادیق اشتغال زنان در فقه

از منظر متون دینی کارهایی که متناسب با توان یک زن نیست بر عهده آن‌ها قرار داده نشده است نظیر جنگ و جهاد که در دین اسلام بر مردان واجب گردیده و حضور زن در جنگ بیشتر برای مشاغل پشتیبانی و یا اضطراراً دفاعی بوده است. و تنها زمانی یک زن لازم است شغلی سخت را بپذیرد که در موقعیت اضطراری قرار گرفته باشد. حضرت زهرا (علیه‌السلام) نیز چنین بود (رفیعی، ۱۳۷۸، ۱۴۸).

اشتغال به تعلیم و تربیت یکی از مشاغل مورد نظر زنان است. حفص گوید به امام صادق (علیه‌السلام) گفتم: زنی در مدینه است که مردم دختران خود را نزد او می‌آورند تا آن‌ها را پرورش دهد و او از این کار درآمد فراوانی به دست می‌آورد. امام فرمودند: بی‌تردید او راست‌گفتار و امانت‌دار است و این کار روزی‌آور است (کلینی، ۱۳۵۸، ۵، ۱۳۳) با توجه به این روایت شغل شریف معلمی اختصاص به مردان

به پذیرش این معنا نیستند. بنابراین رعایت عدالت در میان زنان و مردان و رفع تبعیض ناروا گرچه یک واقعیت است اما نمی‌توان قوانین را طوری تنظیم کرد که با واقعیت‌های عالم تکوین در تضاد باشد.

۵-۳-۲. حدیث و سیره

اشتغال زنان در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی در زمان رسول خدا (صل الله علیه و آله) بیانگر حق اشتغال زنان در اسلام است. به طوری که می‌فرمایند: «کار کردن برای کسب روزی حلال بر هر زن و مرد مسلمان واجب است» (حر عاملی، ۱۴۱۴، ۶، ۳۱۰). در حدیث فوق بر کار کردن توسط هر کدام از زنان و مردان تأکید شده است. آن حضرت در بحث اشتغال به تناسب آن با روحیه زنانه نیز توجه ویژه دارد، به طوری که به این مهم در گذران اوقات فراغت توجه شده و در حدیثی می‌فرمایند: «بهترین سرگرمی برای زن باایمان ریسندگی است» (جوادی‌آملی، ۱۳۸۷، ۱۷، ۲۰۴). از منابع تاریخی و روایی برمی‌آید که آن حضرت (علیه‌السلام) برای ایفای مسئولیت‌های اجتماعی با شخصیت‌هایی از یاران رسول خدا همچون سلمان، مقداد، ابوذر، بلال، عمار و جابر بن عبدالله انصاری در ارتباط بوده و آنان در جلساتی به حضور آن حضرت رسیده و ایشان سخنان آموزنده و اطلاعات و رازهای غیبی و دعا‌های مخصوص به آنان می‌آموختند (مجلسی، ۱۴۰۳، ۴۳، ۶۶).

البته ذکر این مشاغل به منظور فراخوانی زنان به این کارها و یا منحصر کردن مشاغل به اینها نیست،

مسلمان حجاب خود را بیرون از خانه به طور صحیح رعایت کند.

پرستاری از دیگر مشاغل زنان از دیدگاه اسلام است. پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) در هنگامه‌ی جنگی زنان را برای درمان مجروحان همراه خود می‌برد و با آن که از غنائم جنگی سهم شخصی به آن‌ها نمی‌داد ولی به تشخیص خود مقداری به آن‌ها می‌بخشید (کلینی، ۱۳۵۸، ۵، ۴۵). با توجه به روایت شغل ارزشمند پرستاری مخصوص آقایان نیست و زنان نیز می‌توانند در مکان‌های ناامنی چون میدان جنگ برای مردان نقش پرستاری و درمان را ایفا کنند آن‌چنان چه در دوره هشت سال جنگ تحمیلی زنان شجاع ما با حضور در جبهه‌های نبرد حق علیه باطل این سهم را به خوبی ثابت کردند. بنابراین زنان در زمان عادی و غیرجنگ نیز به‌طور اولی می‌توانند این شغل را انتخاب کنند.

هنر ریسندگی و بافندگی از دیگر مشاغل زنان از دیدگاه اسلام است. رسول خدا فرمودند: به زنان ریسندگی بیاموزید (قمی (صدوق)، ۱۴۰۴، ۳، ۴۴۲). زنی به امام حسن (علیه السلام) می‌گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) از کنارم گذشت و فرمود چه می‌کنی؟ ای ام حسن. گفتم: نخ می‌ریسم. حضرت فرمود: ریسندگی از حلال‌ترین پیشه‌هاست (کلینی، ۱۳۵۸، ۵، ۱۶۷). طبق این روایت زنان شایسته است که دارای حرفه‌ای باشند و در اوقات فراغت و مواقع احتیاج از این هنر خود استفاده کنند. بنابراین در حال حاضر نیز می‌توانند با استفاده از حرفه‌ی خیاطی، گلدوزی، بافندگی و...

ندارد پس چه بهتر که تعلیم و تربیت دختران را زنان بر عهده بگیرند. بنابراین می‌طلبند زنان با تحصیل در سطوح مختلف دانشگاهی وظیفه‌ی تعلیم و تربیت دختران را در همه‌ی مقاطع تحصیلی، به ویژه در دانشگاه‌ها بر عهده بگیرند. علاوه بر این، یکی از فعالیت‌های اقتصادی تجارت زنان در جامعه بوده است که نه تنها پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) ایشان را منع نمی‌کرد بلکه در مواردی نیز آن‌ها را راهنمایی می‌نمود. از جمله حضرت خدیجه‌ای که از زنان برگزیده و بزرگواری است که خود تاجری ثروتمند بود که به امر تجارت می‌پرداخت و پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) نیز برای مدتی از جانب ایشان به تجارت مشغول بود. هم‌چنین حواء زنی عطر فروش بود که پیامبر او را موعظه می‌کرد و می‌فرمود: هرگاه عطر می‌فروشی جنس سالم و با قیمت مناسب تحویل مردم بده و هرگز در جنس خود تقلب روا مدار زیرا معامله سالم پاک‌تر است و سبب نیرو و برکت می‌شود (نوری، بی تا، ۱۴، ۲۳۸).

روایت فوق بیانگر آن است که در صدر اسلام زنان به امر تجارت و فروش کالا مشغول بوده‌اند. بنابراین در عصر پیامبر (صلی الله علیه و آله و سلم) این شغل اشکالی نداشته و بین زنان مرسوم بوده است. در عصر حاضر نیز نیکوتر است که لباس مخصوص بانوان و لوازم آرایش ویژه بانوان و هر آنچه که اختصاصی زنان است توسط خود زنان فروخته شود؛ هرچند فروش کالاهای غیراختصاصی زنان نیز اشکالی ندارد و در هر حالت باید یک زن

چهره‌پردازی و گریم نیز می‌تواند منبع درآمد خوبی برای زنان ایرانی باشد.

۴-۵. اشتغال زنان در حقوق موضوعه

۴-۱. در قانون اساسی

همه افراد ملت اعم از زن و مرد در حمایت قانون قرار دارند و از همه‌ی حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلامی برخوردارند. دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید. این‌ها جملاتی از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران هستند، قانونی که مهمترین سند حقوقی کشور است و همه قوانین و مقررات دیگر می‌بایست در تطابق با آن باشند. این قانون دولت را موظف به تضمین حقوق زن در تمام جهات و با رعایت موازین اسلامی کرده است (زنده‌دل، ۱۳۹۸). برابر با اصل ۲۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، هر مرد و زن ایرانی حق انتخاب آزادانه شغل مورد دلخواه خود را به شرط مغایرت نداشتن با اسلام، مصالح عمومی و تقوی دیگران دارد. وظیفه ایجاد شرایط مساوی و امکان اشتغال به کار همه افراد، اعم از زن و مرد، بر عهده دولت است. علاوه بر اصل مذکور، در بندهای دوم، چهارم و هفتم اصل ۴۴ قانون اساسی در بر تأمین شرایط و امکانات کار برای همه آحاد جامعه و آزادی انتخاب شغل و اجبار نداشتن افراد به کاری معین و تربیت افراد ماهر برای توسعه و پیشرفت اقتصاد کشور تأکید کرده است. در هیچ‌یک از اصول قانون اساسی تفاوتی بین زن و مرد در اشتغال به

به اقتصاد خانواده کمک کنند. هم‌چنین می‌توانند در کارخانجات ریسندگی و بافندگی و در کارگاه‌های تولید لباس با رعایت حد بین زن و مرد و عفاف و حجاب دوشادوش مردان در تولید ملی نقش مهمی ایفا کنند.

علاوه بر این، دسته‌ای از مشاغل بیشتر به زنان اختصاص دارد؛ مشاغلی که فقط اختصاص به زنان داشته و در اسلام به آن سفارش شده است. جراحی و مامایی از این دسته از مشاغل است. عاصم می‌گوید: امام صادق (علیه‌السلام) فرمود: از پدر بزرگوار خویش شنیدم که می‌فرمود: رسول گرامی اسلام (صلی‌الله علیه و آله و سلم) برای امام حسن (علیه‌السلام) یک گوسفند نر و برای امام حسین (علیه‌السلام) یک قوچ عقیقه کرد و قسمتی از آن گوشت را به قابله داد (کلینی، ۱۳۵۸، ۵، ۳۳). طبق روایت شغل مامایی مناسب و مختص زنان است و دین مبین اسلام اهمیت و ارزش زیادی برای این زنان قائل است.

آرایشگری از دیگر مشاغل مختص زنان در اسلام است. پیامبر (صلی‌الله علیه و آله و سلم) فرمودند: ام عطیه نزدیک بیا وقتی دختری را آرایش می‌کنی صورتش را با پارچه پیرایش نکن. بی‌شک پارچه جلوه‌ی چهره را می‌برد (حرعاملی، ۱۴۱۴، ۱۲، ۹۴). با توجه به اختصاصی بودن شغل آرایشگری و زینت نمودن زنان در صدر اسلام در حال حاضر نیز می‌توان این شغل را به هنر چهره‌پردازی و گریم زنان در برنامه‌های نمایشی تعمیم داد. آن‌چنان که آرایشگری شغلی بسیار پُردرآمد برای خانم‌هاست و زنان گرایش زیادی به این شغل دارند هنر

شده است در این رابطه مرد باید ثابت کند که شغل همسر او برخلاف مصلحت خانواده و آبروی زن و شوهر است در قوانین موضوعه ایران به زنان اجازه کار کردن داده شده است (زینالی، ۱۳۹۹). طبق قوانین ایران زنان از یک سری مشاغل به تنهایی منع شده‌اند، در حالی که مردان حق تصدی در این مشاغل را دارند. زنان نمی‌توانند رهبر یا عضو شورای رهبری شوند، تاکنون هیچ زنی به عضویت شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت نظام انتخاب نشده است هرچند قانون به صراحت آن را محروم نکرده است. همچنین شایان ذکر است ایران ریاست جمهوری خاص مردان است و به زنان چنین حقی اعطا نشده است (طباطبایی و همکاران، ۱۳۸۷).

همان‌طور که بیان شد در ماده ۱۱۱۷ قانون مدنی مرد می‌تواند در بعضی موارد خاص همسر خود را از اشتغال منع کند: (۱) اگر شغل زن منافی مصالح خانوادگی باشد. (۲) اگر شغل زن مغایر با شغل مرد باشد. (۳) اگر شغل زن مغایر با حیثیت مرد باشد. تشخیص این موضوع که شغلی منافی مصلحت خانواده، مرد یا زن است کاملاً به عرف بستگی دارد و ممکن است از خانواده‌ای به خانواده‌ی دیگر متفاوت باشد.

مرد به‌طور قانونی نمی‌تواند همسر خود را به‌طور کلی از اشتغال منع کند و به او اجازه‌ی کار کردن ندهد، بلکه تنها می‌تواند با مراجعه به مراجع قانونی، زن خود را از شغل خاصی که منافی مصلحت خانواده یا حیثیت زوجین است منع کند. بنابراین هرگاه زنی بنا به حکم دادگاه از اشتغال به حرفه‌ای

حرفه‌های مختلف وجود ندارد (صادقی مقدم و امیرحسینی، ۱۳۹۶).

اصل ۲۱ قانون اساسی که اصلی مختصردار است هر تأکید دارد دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور ذیل را انجام دهد: - ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او. تعبیر «حقوق زن در تمام جهات» عام است و یکی از مصادیق آن حق اشتغال است.

همان‌گونه که از قانون اساسی برداشت می‌شود همه افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند (زنده‌دل، ۱۳۹۸). نباید هیچ تبعیضی میان زنان و مردان در عرصه اشتغال باشد و قاعدتاً نمی‌توان کسی را از اشتغال به کار دلخواه خود، البته به شرطی که خلاف شرع و مصالح عمومی نباشد، منع کرد. قاعدتاً این موضوع در خصوص زنان نیز صادق است، اما در مورد زنان متأهل به دلیل اهمیتی که مفهوم خانواده در کشور ما دارد مقرر خاصی در خصوص اشتغال آن‌ها وجود دارد که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌کنیم.

۵-۴-۲. سایر قوانین

طبق ماده ۱۱۱۷ قانون مدنی شوهر می‌تواند همسر خود را از حرفه یا صنعتی که منافی مصالح خانوادگی با حیثیت خو یا زن باشد منع کند. این ماده در واقع نشان‌دهنده تسلط و ریاست شوهر بر خانواده و به عنوان یکی از حقوق شوهر شناخته

فیزیکی، مکانیکی و بیولوژیکی محیط کار غیراستاندارد بوده و در اثر اشتغال کارگر تنشی به مراتب بالاتر از ظرفیت‌های طبیعی (جسمی و روحی) در وی ایجاد می‌شود.

ماده ۷۶ مرخصی بارداری و زایمان کارگران جمعاً ۹۰ روز است. حتی‌الامکان ۴۵ روز از این مرخصی باید پس از زایمان مورد استفاده قرار گیرد. برای زنان ۱۴ روز به مدت مرخصی اضافه می‌شود.

تبصره ۱) پس از پایان مرخصی زایمان، کارگران به کار سابق خود بازمی‌گردند و این مدت با تأیید سازمان تأمین اجتماعی جز سوابق وی محسوب می‌شود.

تبصره ۲) حقوق ایام مرخصی زایمان طبق مقررات قانون تأمین اجتماعی پرداخت خواهد شد.

۵-۵. نقش اشتغال زن در اقتصاد خانواده

در اسلام، حمایت متقابل زن و شوهر از حیث معیشتی، به عنوان یکی از کارکردهای خانواده مفروض گرفته شده است. اسلام زن شایسته را زنی می‌داند که در رفع نیازهای معیشتی به شوهر خود به ویژه در انجام کارهای خانگی، یاری می‌رساند. از امام صادق نقل شده است: «بهترین زنان شما زنی است که دارای بویی خوش و دست‌پختی خوب باشد. هنگامی که خرج می‌کند، بجا خرج کند، و هنگامی که خرج نمی‌کند بجا از خرج کردن خودداری ورزد. چنین زنی کارگزاری از کارگزاران خداست و کارگزار خدا نه ناامید می‌شود و نه پشیمان» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ۱۵، ۱۴).

خاص منع شود می‌تواند شغل خود را تغییر دهد و به کار دیگری مشغول شود و حکم دادگاه به این معنا نیست که زن به طور کلی نمی‌تواند کار کند. یکی از دغدغه‌ها و نگرانی‌هایی که خانم‌های شاغل دارند در مورد شرایط کارشان در دوران بارداری و بچه‌داری است قانون برای این دوران مرخصی ویژه‌ای در نظر گرفته است و به بانوان این حق را داده که در تمام مدت بارداری و زایمان تا ۹۰ روز بتوانند از این مرخصی استفاده کنند و تا جایی هم که امکانش هست ۴۵ روز از این مرخصی برای بعد زایمان و تولد کودک استفاده شود. بنابراین در قانون کار مواردی در این رابطه بیان شده که اشاره می‌کنیم. اولین آماده، به راه ۷۵ قانون کار انجام کارهای خطرناک، ادامه داد، و امان‌آور و نیز حمل بار بیش از حد مجاز با دست و بدون استفاده از وسایل مکانیکی برای کارگران زن ممنوع است.

دستورالعمل و تعیین نوع و میزان این قبیل موارد با پیشنهاد شورای عالی کار به تصویب وزیر کار و امور اجتماعی خواهد رسید و باز آن به دلیل شرایط جسمی و روحی متفاوتی نسبت به آقایان دارند، از شرایط شغلی مناسبی نسبت به آقایان برخوردار هستند. نقض و عدم رعایت هر یک از ممنوعیت‌های ماده ۷۵ قانون کار طبق ماده ۱۷۶ این قانون جرم است و مرتکب به پرداخت جریمه و در صورت تکرار به مجازات حبس از ۹۱ روز تا ۱۸۰ روز محکوم خواهد شد. در این ماده یعنی باد و ۷۵ قانون کار بیان کرده بود مشاغل، به شدت خطرناک منظور از این مشاغل چه مشاغلی هستند؟ کارهای اسد خدا، زیان‌آور کارهایی هستند که در آن‌ها عوامل

نتایج حاصل از تحقیقی که بر روی ۳۰۰ نفر از زنان شاغل منطقه‌ی شهر رضا و دهقان انجام گرفته حاکی از این است که اشتغال زنان در خارج از منزل از ابعاد اقتصادی بر فرد و خانواده، جنبه‌های روانی و روحی زنان، موقعیت تحصیلی فرزندان و زن، فراهم آوردن امکانات بهتر زندگی و رفاه بیشتر، کاستن از بار تکفل خانواده و مشارکت در اداره منزل تأثیر مثبت داشته است. از نظر اجتماعی نیز موجب بالا رفتن منزلت اجتماعی زنان، سهولت دسترسی به توسعه، استفاده از تمامی استعدادها و توانایی‌های افراد و بسیاری دیگر از جنبه‌های اجتماعی شده است (یزدانی، ۱۳۸۴، ۱۸).

اشتغال خارج خانه بانوان چون همراه با حذف هزینه‌های زندگی است، زنان صرفه‌جو بار آمده و از خرج‌های زائد می‌کاهند. شاغل بودن زنان علاوه بر اینکه بر درآمد خانواده اثر می‌گذارد بلکه نسبت مهمی از درآمد ملی را هم تأمین می‌کند. کمک‌خرج بودن زنان و کمک به تأمین معاش خانه باعث می‌شود زنان با افزایش سرمایه‌گذاری و کاهش مصرف و فرهنگ صرفه‌جویی و قناعت را به خوبی بیاموزند، در ضمن زنان به دلیل روحیه عاطفی‌شان درآمد خود را اغلب صرف بهبود وضع خانه و خانواده‌هایشان خواهند کرد، این خود نوعی از حمایت معیشتی است. البته با توجه به دستورات اسلام، مشروط به این امر است که زنان را انجام وظایف اولیه و مهم خود باز ندارد. اشتغال و فعالیت خارج از خانه زنان، اقتضای مشارکت و همیاری مردان در امور منزل را دارد و نیاز است این باور که تقسیم کار در خانواده بر اساس جنسیت صورت

همچنین پاداش‌های معنوی برای این امر در نظر گرفته است، از جمله با معادل دانستن اجر خدمات خانگی با اجر جهاد در راه خدا، زنان را در این جهت یاری نموده است با این حال از حیث حقوقی زن را از انجام دادن کار خانگی معاف دانسته و شوهر را حتی در شرایط بی‌نیازی زن، به پرداخت نفقه او ملزم کرده و به این ترتیب رابطه حمایت معیشتی میان زن و شوهر را دوسویه ترسیم کرده است.

مسئله دیگری که لازم است در اینجا بدان پرداخته شود این است که هرچند اسلام انجام کار خانه را هرگز به زن تحمیل نکرده است، اما از آن رو که برای ایجاد تعادل در نهاد خانواده، تقسیم کار را ضرورتی انکارناپذیر می‌داند و در این میان، مردان را به انجام کارهای سخت بیرون از خانه مکلف کرده است و زنان نیز زمان بیشتری را در خانه می‌گذرانند، با توصیه‌های اخلاقی از زنان می‌خواهد که به سر و سامان دادن به امور خانه همت گمارند و آن را نوعی عبادت بدانند.

خانواده بایستی مشارکت‌پذیر باشد، همه‌ی افراد خانواده برای اداره‌ی امور روزمره دست به دست هم دهند تا فشار بر زن و مادر کاهش یابد. زن و مرد باید توانایی انجام امور خانه را در کنار هم و با مشارکت هم بیاموزند از این رو افزایش رضایت زناشویی و پایداری خانواده را تضمین می‌کنند.

از همین روی به عقیده گروهی از جامعه‌شناسان اشتغال زنان، بهبود وضعیت اقتصادی خانواده را در پی دارد، این امر پاسخی است به نیاز روزافزون خانواده و بیشترین انگیزه زنان در این عامل را در برمی‌گیرد (ندری ایبانه، ۱۳۸۵، ۱۰۹-۱۰۷).

فرزندان، رسیدن به امور خانه و خانواده تعدیل یافته و ساختار سنتی و فرهنگی خانواده ایرانی بسیار تغییر کرده است (شربتیان، ۱۳۸۷، ۸۷-۹۵). اما با وجود گسترش نسبی اشتغال زنان، هنوز هم کار خارج از خانه زنان موضوعی مناقشه‌برانگیز است. تجربیات شخصی و یافته‌های پژوهشی بر این واقعیت دلالت دارند که شاغل بودن زنان مانند هر پدیده‌ی دیگر در بردارنده‌ی مجموعه‌ای از فرصت‌ها و محدودیت‌های مختلف است (جواهری و همکاران، ۱۳۸۹، ۱۴۳-۱۶۲). جامعه‌شناسان محافظه‌کار و کلاسیک با دیدگاه‌های منفی بر این عقیده‌اند، که زن همیشه باید نقش معینی را در خانواده ایفا کند و نمی‌تواند و نباید خارج از خانواده نقشی را به عهده بگیرد، آنان به صورت فطری دارای رسالتی هستند و آن تربیت فرزند، شوهرداری و رسیدگی به امور خانه است. از نظر تالکوت پارسونز زنان نباید در زندگی شغلی از الگوی مردانه پیروی نمایند و در رقابت مستقیم با مردان طبقه خود برآیند، زیرا تغییر در فرصت‌های شغلی، موجب از هم گسیختگی ساختار خانواده خواهد شد. هم‌چنین هرگونه تغییر در نقش زنان، خطرات زیادی از جمله تخریب کارکردهای کنونی جامعه را در پی دارد (باقری و همکاران، ۱۳۸۸، ۲۶۱-۲۴۸). رویکردهایی مانند تکثر نقش، تضاد نقش، فشار بار اضافی نقش حکایت از آن دارند که انتظارات و فشارهای ناشی از ایفای چند نقش توأمان باعث می‌شود زنان شاغل از نظر سلامت نسبت به زنانی که فقط به نقش‌های سنتی می‌پردازند، در وضعیتی نامطلوب‌تر قرار گیرند. در

می‌گیرد، کمی متعادل‌تر بشود، به نحوی که همسران زنان شاغل در اموری که مربوط به زنان است وارد شده و همکاری و همپاری کنند.

به این ترتیب زنان شاغل از یک‌سو با کمک به تأمین نیاز اقتصادی خانواده و از سوی دیگر انجام امور منزل گام‌های مهمی در جهت تحقق این کارکرد خانواده برمی‌دارند، البته این امر مشروط به تأمین سایر کارکردهای عاطفی و معنوی خانواده نیز می‌باشد. اگر اشتغال زنان منجر به آسیب به روابط عاطفی میان همسر و فرزندان گردد و مانع از تأمین نیاز معنوی خانواده گردد مسلماً این نقش خانواده نیز تحت شعاع قرار می‌گیرد و زنان شاغل دیگر صرفاً به دنبال رفع نیاز مادی خود خواهند بود.

اشتغال زنان در فرایند توسعه اقتصادی - اجتماعی اهمیت ویژه‌ای دارد. با افزایش فرصت‌های شغلی برای زنان، سطح فرهنگ و آموزش جامعه ارتقا می‌یابد، زنان درآمد مستقل کسب می‌کنند و وضعیت تغذیه و بهداشت خانواده بهبود می‌یابد، سن ازدواج بالا می‌رود و میزان باروری تنزل پیدا می‌کند (کریمی موعاری و همکاران، ۱۳۹۲، ۵۳-۸۰). امروزه توانمندی‌های اشتغال زنان در عرصه توسعه اجتماعی و اقتصادی نقش بسزایی دارد و ساختار جوامع، حتی ایران را هم تغییر داده است. این ساختار در دهه‌های اخیر موجب تغییر نظام ارزشی و فرهنگی جامعه شده است و پایگاه اجتماعی زنان را تغییر داده و هویتی جدید به آن‌ها داده است و رابطه جدید اجتماعی میان اعضای خانواده به وجود آورده است. نقش مادری، تربیت

رابطه به خوبی نقش خود را شناخته و ایفا نمایند. زن، به عنوان آفریده‌ی خداوند، از نظر اسلام از ارزش و اهمیتی والا برخوردار است. از جایگاه‌های زن در اجتماع بشری، نقش تربیتی او در خانواده است که در کنار سایر نقش‌ها مانند همسری، مادری، تولیدکننده‌ی اقتصادی و سایر نقش‌ها، خود تأثیری در شکل‌گیری جامعه‌ی مناسب و پیشرفت جامعه دارد. به عبارتی نقش زن در نظام خانواده به عنوان مهم‌ترین عامل رساندن انسان به سعادت، خوشبختی و کمال و حضور فعالانه‌ی او در اجتماع و فعالیت‌های اجتماعی، جهت رشد و شکوفایی استعدادهای جامعه‌ی اسلامی است (جوادی آملی، ۱۳۸۳). زنان هم در درون خانواده و هم در سطح وسیع‌تر و جامعه‌ی انسانی می‌توانند با رعایت اصول زندگی اقتصادی اسلامی و حتی اشتغال خود نقش مهمی را در شکوفایی و پیشرفت خانواده و پس از آن جامعه بردارند. چنانکه گفته شده است؛ زن مسلمان باید در جامعه حضور همه‌جانبه داشته باشد و تمام توان خویش را در جهت پیشبرد اهداف اجتماعی، در کنار انجام دادن رسالت مادری، به کار گیرد (ساوجی، ۱۳۷۱).

بنابراین، حضور و مشارکت زنان در عرصه‌های اقتصادی به عنوان نیمی از نیروی انسانی جامعه، برای آن‌ها یک حق محسوب می‌شود و نه تکلیف. لذا نمی‌توان از آن صرف‌نظر کرد. بلکه باید با اتخاذ تدابیری جهت تعدیل فعالیت و کار برای زنان و حمایت از شغل‌های متناسب با شئون زنان و همچنین، شناخت تهدیدها، بسترسازی مناسبی

مقابل، مدل‌های دیگری مانند فرضیه‌ی اعتلای نقش و نظریه بسط نقش بر این نکته تأکید دارند که اشتغال به عنوان نقشی جدید که به نقش‌های سنتی زنان اضافه شده، موجب عزت‌نفس بیشتر، استقلال مالی بیشتر و کسب حمایت اجتماعی گسترده‌تر می‌شود (جوهری و همکاران، ۱۳۸۹، ۱۴۳-۱۶۲). لذا، تقریباً در همه جوامع از زنان انتظار می‌رود که نقش‌های محوله خود را به خوبی انجام دهند. تجمع نقش‌ها در زنان شاغل ممکن است عده‌ای از آنان را دچار تعارض کرده و باعث به وجود آمدن مشکلات زیادی برای آن‌ها شود ولی زنانی که موقعیت شغلی و خانوادگی خود را به خوبی شناخته و با برنامه‌ریزی صحیح بین نقش‌های خود تعادل برقرار می‌کنند، وظایف خود را خوب انجام داده و از سلامت روانی و جسمی مناسبی برخوردار می‌شوند (چوپانی رستمی و مدبر، ۱۳۸۶، ۹۰-۱۱۸). در جامعه اسلامی نیز، اشتغال یکی از حقوق اجتماعی زنان به شمار می‌آید. در مورد اشتغال زنان، در فقه و حقوق، ضوابطی وجود دارد تا ضمن اشتغال، کرامت و شخصیت انسانی آنان نیز محفوظ بماند (سلیمانی، ۱۳۹۰، ۱۱۷-۱۴۹).

اقتصاد خانواده فعالیت‌ی جدی و رسمی است نه تفننی و سرگرمی، ولی این بدین معنا نیست که نمی‌توان یا نباید ارتباط عاطفی با فعالیت‌های مربوط اقتصادی برقرار کرد، بلکه موضوع اصلی این است که برای تأمین هزینه‌ها به اقتصادی حلال، سودآور و موفقیت‌آمیز نیاز است (رضایی آهوانویی، بی‌تا، ۱۵۱). و زنان در کنار مردان نیز باید در این

مدنی منعکس شده است. طبق ماده ۱۱۱۷ قانون مدنی شوهر می‌تواند زن خود را از مشاغلی که مخالف مصالح خانوادگی خود یا زن باشد منع کند. البته شوهر نمی‌تواند هر موقع بخواهد زن خود را از اشتغال منع کند بلکه باید مواردی که بیان شد را در دادگاه ثابت کند.

۷. سهم نویسندگان

نگارش و تألیف: نیره محمدعلی ابراهیم و راهنمایی، مشاوره و نظارت بر نگارش مقاله: دکتر مریم آقایی بجزستانی و دکتر سید محمدرضا امام.

۸. تعارض منافع

در این مقاله تعارض منافع وجود ندارد.

برای حضور و نقش‌آفرینی زنان در عرصه‌های مختلف به وجود آورد.

۶. نتیجه

اشتغال زنان موضوعی است که همواره محل اختلاف نظر اندیشمندان بوده است و هریک با استدلال‌های گوناگون سعی در حمایت از اشتغال زنان و یا مخالفت با این پدیده داشته‌اند. نتایج به دست آمده بر صحت فرضیه مطرح شده دلالت داشته و بیانگر این امر است که در اسلام هیچ مانعی برای حق کار کردن زنان وجود ندارد و در قرآن کریم هم کار کردن زنان پذیرفته شده است. هم در روایات، هم در سیره می‌توان بر حق اشتغال زنان صحه گذاشت. در صدر اسلام می‌توان به نمونه‌های متعددی از اشتغال زنان اشاره کرد. فعالیت بازرگانی و تجاری خدیجه همسر پیامبر از مصادیق بارز آن است. البته برای اشتغال زنان در فقه، شرایطی چون حفظ مصالح خانواده در نظر گرفته شده است. در حقوق موضوعه نیز حق اشتغال زنان به رسمیت شناخته شده است. مطابق قانون اساسی، همه‌ی افراد ملت اعم از زن و مرد و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی از جمله حق اشتغال با رعایت موازین اسلامی برخوردارند و دولت موظف است که برای همه، حق اشتغال را ایجاد کند تا افراد بتوانند آزادانه شغل مورد دلخواه خود را به شرط مغایرت نداشتن با اسلام، مصالح عمومی و حقوق دیگران انتخاب کنند. رویکرد فقه در خصوص ضرورت رعایت مصالح خانواده در اشتغال زنان در قانون

منابع

- ابن شعبه، حسن بن علی، تحف العقول عن آل رسول الله (صل الله علیه و آله)، قم، انتشارات آل علی، ۱۳۸۲.
- باقری، معصومه، ملتفت، حسین، شریفیان، هدایت، «بررسی تأثیر اشتغال زنان بر هرم قدرت در خانواده»، فصلنامه خانواده پژوهی، شماره هجده، ۱۳۸۸.
- بحرانی، سیدهاشم، حلیه الأبرار فی أحوال محمد و آله الأطهار علیهم السلام، جلد اول، قم، مؤسسه المعارف الإسلامیة، ۱۴۱۱.
- پلویان، زهرا، «سبک زندگی خانواده‌ی اسلامی بر اساس دیدگاه‌های امام رضا (ع)»، مجموعه مقالات همایش خانواده و سبک زندگی در فرهنگ رضوی، ۱۳۹۴.
- جعفری، محمدتقی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۵۷.
- جوادی آملی، عبدالله، تفسیر موضوعی قرآن (جامعه در قرآن)، جلد هفدهم، چاپ اول، تهران، اسرا، ۱۳۸۷.
- جوادی آملی، عبدالله، زن در آئینه جلال و جمال، قم، نشر اسراء، ۱۳۸۳.
- جواهری، فاطمه، سراج‌زاده، سید حسن، رحمانی، رحمان، «تحلیل اثرات اشتغال زنان بر کیفیت زندگی آنان (مطالعه موردی زنان شاغل در وزارت جهاد کشاورزی)»، زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، شماره هشت، ۱۳۸۹.
- چوپانی رستمی، محسن، مدبر، لیلا، «پلیس زن و خانواده با تأکید نقش اشتغال زنان بر خانواده»، مجله پلیس زن، شماره چهار، ۱۳۸۶.
- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، جلد دوازدهم، بی‌جا، آل البيت، ۱۴۱۴.
- حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، جلد پانزدهم، قم، آل البيت، ۱۴۰۹.
- حر عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریع، جلد هفدهم، قم، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، بی‌تا.
- رضایی آهوانویی، زهرا، «نقش زن در اقتصاد خانواده. طه‌وراء»، فصلنامه‌ی در عرصه‌ی مطالعات زنان و خانواده، بی‌تا.
- رفیعی، علی، درآمدی بر سیره فاطمی، قم، زمزم هدایت، ۱۳۷۸.
- زنده‌دل، مونا، «نگاهی به قوانین حاکم بر اشتغال زنان در ایران»، پایگاه خبری اختیاب، ۱۳۹۸.
- زینالی، خدیجه، «اشتغال زن در اسلام و قران و قانون جمهوری اسلامی ایران»، گروه وکلای سنا، ۱۳۹۹.
- ساروخانی، باقر، جامعه‌شناسی خانواده، تهران، انتشارات سروش، ۱۳۸۱.
- ساوجی، مریم، حقوق زن در اسلام و خانواده، چاپ اول، تهران، انتشارات مجرد، ۱۳۷۱.

- سلیمانی، منصوره، «اسلام و اشتغال زنان»، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، شماره هشت، ۱۳۹۰.
- شاهی، سامره، فرجودی، محمدعلی، «جایگاه شغلی زن در خانواده و اجتماع از دیدگاه قرآن»، فصلنامه‌ی علمی پژوهشی زن و جامعه، شماره چهار، ۱۳۸۹.
- شربتیان، محمدحسن، «بررسی ابعاد و موانع اجتماعی اشتغال زنان»، پیک نور، شماره سه، ۱۳۸۷.
- صادقی مقدم، محمدحسن، امیرحسینی، امین، «نفقه و نیازهای درمانی زوجه»، مجله زن در فرهنگ و هنر، ۱۳۹۶.
- صدوق (ابن بابویه)، محمد بن علی، الخصال، مجمع البحوث الاسلامیه، ۱۴۰۸.
- طباطبایی، سید محمدصادق، قاسمی، وحید، پشمی، منیر، «بررسی مسئله تصدی زن بر مقام ریاست جمهوری در جمهوری اسلامی ایران»، پژوهشنامه علوم سیاسی، شماره یک، ۱۳۸۷.
- طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، جلد دوم، قم، دفتر انتشارات اسلامی حوزه علمیه، ۱۴۱۷.
- فهیم کرمانی، مرتضی، چهره‌ی زن در آیین‌های اسلام و قرآن، قم، دفتر نشر اسلام، ۱۳۴۷.
- قمی (صدوق)، محمد بن علی بن الحسین بابویه، من لایحضره الفقیه، جلد سوم، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۴.
- کریمی موغاری، زهرا، نظیفی نائینی، مینو، عباسپور، سحر، «عوامل اقتصادی مؤثر بر اشتغال زنان در ایران»، فصلنامه مطالعات زنان، شماره سه، ۱۳۹۲.
- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، جلد پنجم، بیروت، بی‌نا، ۱۳۵۸.
- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، جلد چهارم، تهران، دارالکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷.
- ماسن پاول هنری، کانجر، جان‌جین‌وی، کیگان، جروم، هوستون، آلتاکارول، رشد و شخصیت کودک، ترجمه مهشید یاسایی، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۶.
- مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، جلد چهل و سوم، بیروت، دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳.
- منصورنژاد، محمد، زنان، حقوق، کرامت و هویت، تهران، انتشارات جوان پویا، ۱۳۸۶.
- نادعلی، فاطمه، «تشویق به کار و تلاش از منظر قرآن و روایات»، فصلنامه کوثر، شماره بیست و چهار، ۱۳۹۱.
- ندیری ایبانه، فرشته، «خانه‌داری، اشتغال و زنان ایرانی»، مجله مباحث بانوان شیعه، شماره نه، ۱۳۸۵.
- نوری، اعظم، «اشتغال زنان از دیدگاه اسلام»، مجله نامه جامعه، شماره هشتاد و پنج، ۱۳۹۰.
- نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، جلد دوم، بیروت، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۰۸.

- نوری، حسین، مستدرک الوسائل، جلد چهاردهم، قم، مؤسسه آل البيت، بی تا.

- یزدانی، محمدحسین، «بررسی دیدگاه زنان شاغل درباره تأثیر اشتغال زنان بر استحکام خانواده»، فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه آزاد خلخال، شماره پنج، ۱۳۸۴.